

Карпенко Роман Валерійович,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

У сучасних умовах питання ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина є найважливішими завданнями державної політики у світі й Україні. Оскільки стан у сфері забезпечення прав і свобод людини, зокрема реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу (далі – БПД), створення умов для їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку держави. Для того, щоб здійснити аналіз системи безоплатної правової допомоги, необхідно визначити сутність цього поняття.

У юридичній літературі можна знайти два поняття: «правова допомога» і «правова консультація», вони є близькими, але не тотожними. Так, Рада Європи розрізняє зазначені категорії. Під першою розуміється можливість особи використовувати або захищати свої права у будь-яких судах, компетентних виносити рішення в цивільних, торгових, адміністративних, соціальних чи податкових справах (п. 1 Резолюції № (78) 8). Правова консультація передбачає забезпечення особам, які перебувають в економічно несприятливому становищі, можливість одержання необхідної правової консультації з усіх питань, що можуть стосуватися їх прав та інтересів (п. 12 Резолюції № (78) 8) [1;2;3]. М. В. Стаматіною визначено сутність безоплатної правової допомоги як системи суспільних відносин, що складаються в результаті звернення визначених законом осіб до уповноважених органів, посадових осіб з метою отримання кваліфікованої правової послуги на безоплатній основі [4, с. 15].

У Загальній декларації прав людини визначено, що правова допомога – основне право людини і необхідний елемент справедливої, гуманної та ефективною системи правосуддя, яка заснована на верховенстві права. Це є основою для реалізації інших прав, включаючи право на справедливий суд, і важливою гарантією забезпечення фундаментальної справедливості та суспільної довіри до процесу судочинства [5]. Проте, не кожна людина може дозволити собі дороговартісні послуги фахівця-правника, отже обов'язок кожної розвиненої демократичної держави – забезпечити реалізацію права на кваліфіковану правову допомогу будь-якій особі. Забезпечення реалізації права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань. Так, у межах стандартів ООН право на правову допомогу трактується досить розширено. В Основних положеннях про роль адвокатів,

прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам (1990 р.), під правом особи на правову (юридичну) допомогу розуміється право: на звернення за допомогою до адвоката за власним вибором для підтвердження своїх прав і для захисту на всіх стадіях кримінальної процедури (п. 1); на юридичну допомогу бідних і незаможних людей (п. 3); на консультацію про права й обов'язки з роз'ясненням принципів роботи правової системи, оскільки вони стосуються прав та обов'язків клієнта (пп. а) п. 13); на отримання допомоги клієнтом будь-яким законним способом і на вчинення адвокатом правових дій для захисту інтересів клієнта (пп. б) п. 13); на отримання допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах (пп. в) п. 13) [6]. Відомий французький юрист М. Молло у своїй праці «Правила адвокатської етики у Франції» зазначає, що адвокат повинен бути правдивим і стриманим. Адвокат ніколи не повинен забувати свою присягу, яка є його релігією і законом [7].

Відповідно до статті 59 Конституції України «Кожен має право на правову допомогу. У випадках передбачених законом, ця допомога надається безоплатно» [8].

Сучасна практика надання безоплатної правової допомоги, успадкована українською державою від попереднього тоталітарного режиму і, навіть, частково удосконалена поточним законодавством незалежної України, не могла відповідати європейським вимогам, а також зобов'язанням, які взяла країна при вступі до Ради Європи. На порядок денний постало питання щодо створення комплексної системи реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, забезпечення належного виконання Україною її міжнародних зобов'язань у царині прав людини, запровадження європейських стандартів у питаннях надання правової допомоги та доступу до правосуддя. В усіх сферах правовідносин, у будь-якій галузі судочинства мав бути створений дієвий механізм повного або часткового фінансування правової допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України [9, с. 10]. Важливим кроком у розвитку ефективної системи надання безоплатної правової допомоги стало прийняття у 2011 році Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [10]. Основним завданням цього закону є створення ефективної системи надання безоплатної правової допомоги, тобто ефективної гарантії права кожного на правову допомогу. У даному законі визначено зміст цього права, порядок його реалізації, підстави і порядок надання такої допомоги, державні гарантії, повноваження органів виконавчої влади у зазначеній сфері, а також порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань безоплатної правової допомоги тощо. Ведучи мову про безоплатну правову допомогу, доцільно з'ясувати, що таке правова допомога. Згідно п. 3 ч. 1 статті 1 Закону, правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Крім того, в Законі визначено згідно п. 4 ч. 1

статті 1, що правові послуги – це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [10]. У законі визначено два види БПД, які розмежовуються за критерієм доступу до судочинства: безоплатну первинну правову допомогу та безоплатну вторинну правову допомогу. Безоплатна первинна правова допомога (БППД) – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Згідно з ч. 2, ст. 7, 13 Закону до послуг, що включають БППД, належать: надання правової інформації, надання консультацій і роз'яснень з правових питань, допомога в складенні заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру), надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Для сприяння постійному розвитку адвокатів та працівників системи, а також для розвитку дискусійного майданчику для інших зацікавлених сторін (поліції, прокуратури, судів, правозахисних громадських організацій, органів місцевого самоврядування тощо) в рамках співпраці з Проектом, Міжнародним фондом «Відродження» та Посольством Сполучених Штатів Америки утворено п'ять міжрегіональних ресурснокомунікаційних платформ (у Києві, Одесі, Львові, Дніпрі та Харкові) як структурні підрозділи Координаційного центру.

Бібліографічні посилання:

1. Гець О. Історичний та сучасний погляди на надання безоплатної правової допомоги адвокатами. Юриспруденція: теорія і практика. 2011. № 11. С. 23-27.
2. Гончаренко С. В. Проблеми надання безоплатної правової допомоги. Короткий огляд новітніх тенденцій. Адвокат. 2011. № 11. С. 12-16.
3. Резолюція (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 2 березня 1978 р. / СПб: Парус, 2006. 254 с.
4. Стаматіна М. В. Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Харків, 2013. 21 с.
5. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 20.10.2020)
6. Основні положення про роль адвокатів: прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам, 1990 р. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 20.10.2020)

7. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции (1842 г.) / М.: Издание Н. П. Шубинского, 1894. 98 с.
8. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р.. *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2016. 82 с.
9. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: науково-практичний коментар. / К.: КП-Сервіс, 2012. 100 с.
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.
11. Безоплатна правова допомога. Огляд системи надання безоплатної правової допомоги в Україні. URL: https://qala.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/BAR_FINAL_23_10.pdf (дата звернення: 20.10.2020)